

ks. Robert R. Kufel

Przykościelne epitafia z XVIII wieku w Sulechowie

Wstęp

Sulechów jest miastem położonym na Pojezierzu Łagowskim w odległości 6 km od rzeki Odry i 23 km od Zielonej Góry. We wczesnym średniowieczu był tu gród i osada targowa na podgrodzium przy szlaku handlowym z Wielkopolski na Pomorze Zachodnie. W 1260 r. otrzymał prawa miejskie, a w 1319 r. po raz pierwszy został wymieniony jako miasto w dzielnicy śląskiej, należącej do księstwa głogowskiego. W 1292 r. stał się lennem korony czeskiej. Po śmierci Henryka XI, ostatniego księcia głogowskiego z rodu Piastów, w 1482 r. Sulechów został zagarnięty przez Brandenburgię i oderwany od Śląska. Do końca II wojny światowej przynależał do brandenburskiej regencji frankfurckiej¹. Obecnie znajduje się w granicach województwa lubuskiego. Pod względem kościelnym do drugiej połowy XIV w. należał do diecezji poznańskiej, od 1376 r. do diecezji wrocławskiej, a obecnie należy do diecezji zielonogórsko-gorzowskiej².

¹ H. Saurma, *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, Berlin 1870, kol. 391-393; *Przewodnik po Polsce*, red. K. Malik, M. Raciborska, Warszawa 1996, s. 126; *Leksykon miast polskich*, red. J. Kwiatek, T. Lijewski, Warszawa 1998, s. 836; K. Garbacz, *Szlakiem zabytkowych miast. Przewodnik po południowej części województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2005, s. 51; L. Okowiński, *Sulechów przez stulecia. Szkice z przeszłości miasta i okolic od pradziejów do 1945 roku*, Sulechów 2007, s. 56-72; I. Pierzchlewska, C. Binroth, *Wspólne polsko-niemieckie dziedzictwo kultury. Wiejski obszar gminy Sulechów*, Sulechów 2008, s. 5-6; B. Bielinis-Kopeć, *Rozwój miast na ziemi lubuskiej do II wojny światowej i zniszczenia po 1945 roku*, [w:] *Miasta ziemi lubuskiej w obliczu II wojny światowej. Miejsca pamięci*, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 2014, s. 16.

² *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, red. ks. A. Tymczyk, Zielona Góra 1995, s. 581-585.

Na terenie miasta istnieją dwie parafie diecezjalne wraz ze świątyniami: Podwyższenia Krzyża Świętego³, św. Stanisława Kostki⁴ oraz parafia wojskowa⁵ z kościołem garnizonowym pw. Najświętszego Imienia Maryi⁶.

W obu kościołach diecezjalnych zachowały się dwa epitafia z XVIII w.

³ Obecny kościół stoi na miejscu starszego obiektu sakralnego z połowy XIII w. Po pierwszej świątyni pozostały granitowe fragmenty, umieszczone w murach zewnętrznych. Pierwsza wzmianka o sulechowskim kościele parafialnym pochodzi z 1448 r. Pod koniec XV w. przebudowano kościół na późnogotycki obiekt o układzie halowym. W 1539 r. protestanci przejęli go i zarządzali nim do końca II wojny światowej. Po pożarze miasta w 1557 r. odbudowano sklepienia i w 1572 r. dostawiono nową wieżę. W latach 1689-1690 postawiono przybudówki przy chórze i emporach. W latach 1766-1772 dokonano renowacji wnętrza. W latach 1884-1893 nadbudowano górną kondygnację, a w 1925 r. wykonano neogotyckie wyposażenie wnętrza. Obecny kościół to kamienno-ceglana budowla o korpusie nawowym nakrytym wysokim dachem dwuspadowym i wieży zwieńczonej hełmem ostrosłupowym. Od północy i południa wewnątrz wypełniają empory, a od zachodu chór z organami z drugiej połowy XIX w. G. Bronisch, K. Mischke, *Die Stadtpfarrkirche in Züllichau*, Züllichau 1932, s. 12-25; S. Kowalski, *Zabytki Środkowego Nadodrza. Katalog architektury i urbanistyki*, Zielona Góra 1976, s. 228; tenże, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, Zielona Góra 1987, s. 194; L. Okowiński, *Zabytki Sulechowa*, Sulechów 1993, s. 27-32; tenże, *Dzieje sulechowskich kościołów*, Sulechów 1997, s. 24-36; B. Bielinis-Kopeć, *Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego*, [w:] *Czas architekturą zapisany. Zabytki województwa zielonogórskiego*, red. I. Peryt-Gierasimczuk, Zielona Góra 1998, s. 195; L. Okowiński, *Sulechów przez stulecia*, s. 294-303; K. Garbacz, *Szlakiem zabytkowych miast*, s. 54; tenże, *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego*, t. 1, Zielona Góra 2014, s. 76-77.

⁴ Protestanci (pietyści) w 1710 r. zbudowali kościół o konstrukcji szachulcowej, który w 1897 r. musieli rozebrać z powodu niebezpieczeństwa zawalenia się obiektu. 1 października 1905 r. oddano do użytku nowy kościół o architekturze nawiązującej do gotyku. Po wojnie tę świątynię przeznaczono do katolickiego kultu religijnego. Kościół pw. św. Stanisława Kostki to obiekt ceglany na kamiennym fundamencie, jednonawowy, z apsydą prezbiterialną od północy i wieżą od południa. Wewnątrz zachowały się empory wraz z częścią chórową i prospektem organowym. S. Kowalski, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, s. 194; L. Okowiński, *Zabytki Sulechowa*, s. 33-34; tenże, *Dzieje sulechowskich kościołów*, s. 48-52; tenże, *Sulechów przez stulecia*, s. 304-305.

⁵ Archiwum Parafii Wojskowej w Sulechowie. Dekret ustanowienia Rzymskokatolickiej Parafii Wojskowej pw. Najświętszego Imienia Maryi w Sulechowie, Warszawa 29 stycznia 2015 r. (l.dz.110/SOK/2015).

⁶ Kościół położony poza obrębem starego miasta powstał wskutek adaptacji nieczynnej farbiarni, wzniesionej w latach 1780-1790. Prace adaptacyjne trwały trzy lata, nadając temu obiektowi znamiona stylu neoromańskiego. W 1872 r. wybudowano

1. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego

Latem 2015 r., podczas prac przygotowawczych pod budowę kapliczki, w ogrodzie parafialnym natrafiono na czworokątną bryłę z piaskowca. Po jej wydobyciu i oczyszczeniu okazało się, że była to płyta o wymiarach 117x76x10 cm, pokryta wypukłymi napisami w języku niemieckim z XVIII w. Stanowiła epitafium Christiana Andreasa Fehra o następującej treści:

Hier Ruhet

Der seine Ruhe in der Väterliche Gruft gar
frühzeitig gefunden

Tit: Hr: Christian Andreas Fehr.

Vornehmer Raths Cämmerer in Züllichow

So gebohren A[nn]o: 1691. d: 10. Maii

Erlangete zur Ehre

Jungfer Annam Elizabeth Adamin

Tit: Herren M Michael Adami

Pastoris in Buckow

Mittelste Jungfer Tochter A[nn]o: 1709. d. 30. Oct:

Zeigete mit Ihr ein Söhne A[nn]o: 1715. d. 18. Jan:

Lebete in der Ehre 10. Jahr weniger 8. Wochen.

Starb frühzeitig, doch Seelig

den 24 Augusti A[nn]o. 1719.

Seines Alters 28. Jahr 14 Wochen.

Velociter Ast Feliciter.

W tłumaczeniu:

Tu spoczywa

Ten, który swój spokój znalazł zbyt wcześnie w ojcowskim grobowcu

Pan Christian Andreas Fehr.

przylegającą do kościoła kwadratową wieżę, nakrytą strzelistym hełmem. Od 2015 r. świątynia pw. Najświętszego Imienia Maryi służy miejscowej parafii garnizonowej. S. Kowalski, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, s. 194; L. Okowiński, *Zabytki Sulechowa*, s. 32-33; tenże, *Dzieje sulechowskich kościołów*, s. 56-59; tenże, *Sulechów przez stulecia*, s. 303-304.

Zacny podskarbi w Sulechowie
 Urodzony roku 1691 dnia 10 maja
 Poślubił
 Pannę Annę Elizabeth Adamin
 Pana Michaela Adami
 Pastora w Bukowie
 średnią córkę w 1709 r., 30 października:
 doczekał się z nią syna w 1715 r., 18 stycznia.
 Przeżył w małżeństwie 10 lat bez 8 tygodni.
 Zmarł przedwcześnie, ale szczęśliwie
 24 sierpnia roku 1719.
 w wieku 28 lat i 14 tygodni.

Prędzej [od nas dostał] szczęścia [wiecznego]⁷.

Prawdopodobnie to epitafium umiejscowiono na zewnątrz lub we wnętrzu kościoła niedaleko rynku należącego do miejscowej gminy ewangelickiej, który po zakończeniu II wojny światowej przejęła katolicka parafia Podwyższenia Krzyża Świętego⁸. Nie są także znane przyczyny złożenia kamienia w przykościelnym ogrodzie. Może w czasie remontu świątyni ewangelicy przenieśli ten kamień do ogrodu, gdyż uznali go za nieprzydatny i niepasujący do nowego wystroju kościoła, a może miał trafić na miejski cmentarz? Współcześni opowiadają, że płyta mogła przykrywać grób syna pastora pochowanego w ogrodzie, który rzekomo popełnił samobójstwo. Przekaz ten jednak nie został potwierdzony źródłowo. Nie ulega wątpliwości, że dzięki złożeniu epitafium w kościelnym ogrodzie ówcześni mieszkańcy Sulechowa przyczynili się do zachowania tego zabytku dla potomnych.

Po znacznym oczyszczeniu płytę umieszczono w miejscu jej odnalezienia, mocując trwale w murze wewnątrz parafialnego ogrodu, obok nowo postawionej kapliczki.

⁷ Tłum. autor.

⁸ Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół: Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972. Sygnatura 868. Parafie. Korespondencja z parafią. Tytuł teczki: Sulechów. Parafia pw. św. Krzyża z lat 1945-1963.

2. Kościół pw. św. Stanisława Kostki

W przedsionku kościoła znajduje się XVIII-wieczne epitafium Michała Reim[m]anna, wykonane z piaskowca polichromowanego o wymiarach 180x100x15 cm. Pierwotnie płyta była pokryta cienką warstwą zaprawy cementowej i kilkakrotnie pomalowana farbą. W 2007 r. epitafium poddano gruntownej konserwacji, którą wykonała Małgorzata Obszańska z Sulechowa. Po usunięciu farby i zaprawy ukazała się częściowo zachowana oryginalna polichromia w zagłębieniu liter i elementów zdobniczych (czaszki, rogi obfitości, motywy roślinne, herb)⁹.

Zarówno historia powstania, jak i fundacja tego epitafium nie są dokładnie znane. Przymuszczalnie płyta pochodzi z dawnego kościoła, poświęconego w 1710 r. i funkcjonującego do 1897 r. Z ogólnego stanu zachowania wynika, że przechowywano ją w pomieszczeniu zadaszonym i względnie suchym¹⁰. Po rozbiórce kościoła pietystów¹¹, którzy stanowili odłam luterński, epitafium przeniesiono do przedsionka obecnej neogotyckiej świątyni, oddanej do użytku 1 października 1905 r. przez luteran-pietystów¹².

⁹ M. Obszańska, *Epitafium Michała Reimanna, XVIII wiek, kościół św. Stanisława Kostki w Sulechowie. Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich*, Sulechów 2007, s. 3, 7-8. (Komputeropis przechowywany w archiwum parafialnym św. Stanisława Kostki w Sulechowie, udostępniony dzięki życzliwości ks. prob. Henryka Wojnara).

¹⁰ Tamże, s. 5, 8.

¹¹ Pietyzm to ruch religijnej odnowy w protestantyzmie, zapoczątkowany przez Ph. J. Spenera w XVII w., kładący nacisk na modlitwę, lekturę Pisma Świętego, zaangażowanie człowieka w przemianę struktur społeczno-gospodarczych, działalność misyjną oraz życie we wspólnocie. Pietyzm wyznawał zasadę, że religia jest sprawą serca i nawoływał swoich wiernych do rozwoju indywidualnej pobożności, którą osiąga się na drodze ascezy, pokuty i lektury Pisma Świętego. Za pośrednictwem duchownych protestanckich ruch ten dotarł do Polski, szczególnie był obecny w większości wielkopolskich ośrodków luteranckich, m.in. w Lesznie, Bojanowie, Kargowej, Wrześni, Wschowie, Rawiczu, Międzyrzeczu. Początkowo miał charakter umiarkowany, z czasem stał się bardziej rygorystyczny, zmierzając do wychodzenia w swojej działalności poza ramy oficjalnego Kościoła luteranckiego. M. Konieczny, *Pietyzm*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, kol. 550-552.

¹² L. Okowiński, *Sulechów przez stulecia. Szkice z dziejów miasta i okolic od pradziejów do 1945 roku*, Sulechów 2007, s. 281, 304.

Tekst na płycie jest następujący:

Sanffte Ruhe

und

Im Seegen blühendes Gedächtnis

Tit. Herrn Michael Reim[m]anns

vornehmen Bürgers, Könige Preusse, gericht=

Assessoris, uns des Löbe Gewercks der Schwartz=

und Schön=färber Handwerks=Meisters allhier.

Es waren

Vesselbigen Seelige Eltern

von welchen Er 1650. D. 17. Jul. gebohre worden,

Tit. Herr George Reim[m]ann

vornehmer Bürger, Schwartz und Schön=färber.

Wie auch Kirchen vordstehen hieselbst

nebst

Tit. Frau Barbara geb. Jäntschin.

Die geliebste Ehegattin,

Tit. Frau Ursula geb. Schwartz=Schültzin,

Mit welcher Er

Sich verlobet 1681. D. 4. Octobr.

In Friendlicher Ehe Gelert 42. Jahr. 3. Wochen

gezentget Zwey Söhne Zwey Töchter,

Sein seeliges Ende 1723. D. 26. Octobr.

an einem plötzlichen Schlage.

das gantze christlich geführte Leben

73. Jahr.,15 Wochen, 3. Tage.

Leichen=text. Apocal. VII. V. 13.14.

Und es antwortete der Aeltesten einer, und

sprach zu mir: Wer sind diese mit dem weissen

Kleide angethan

Und woher sind Sie Kommen &c.

W tłumaczeniu:

Wieczny odpoczynek

W błogosławieństwie kwitnąca pamięć

Pana Michaela Reim[m]anna

zaczynającego obywatela, asesora sądowego Króla Pruskiego

i majstra chwalebego cechu farbiarzy na czarno

i farbowników delikatnych materiałów tutaj

Jego rodzicami świętej pamięci,

z których został zrodzony 17 lipca 1650 roku byli

Pan Georg Reim[m]ann

zaczynający obywatel, farbiarz na czarno i materiałów delikatnych

jak i starszy kościelny tutaj

oraz

Pani Barbara z domu Jäntschin.

Najukochańsza małżonka

Pani Ursula z domu Schwartz=Schültzin,

z którą zaręczył się 4 października 1681 roku.

Żyli w zgodnym małżeństwie 42 lata i 3 tygodnie.

Mieli dwóch synów i dwie córki.

Jego błogosławiony zgon 26 października 1723 roku

przez nagłe uderzenie krwi.

Całe po chrześcijańsku prowadzone życie

73 lata, 15 tygodni i 3 dni.

Zmarłemu=tekst Apokalipsy VII. V. 13. 14.

A jeden ze starców zapytał się mnie: „kto są ci w białe szaty przyodziani i skąd przybyli?”¹³.

Zakończenie

Głównym powodem, dla którego fundowano tego typu płyty, było przede wszystkim upamiętnienie osób zmarłych, prezentacja ich sylwetek oraz podkreślenie osobistych zasług i cnót. Inskrypcje epitafijne stanowią bardzo cenne źródło

¹³ Tłum. M. Obszańska, *Epitafium Michaela Reimanna*, s. 6.

informacji dotyczących życia i działalności zmarłych oraz dostarczają pewną wiedzę na temat rodziny. Nierzadko są już jedynymi pamiątkami po ludziach, którzy przeszli do wieczności. Tak stało się przypadku Christiana Andreama Fehra i Michaela Reim[m]anna, po których nie zachowały się żadne ślady pochówku.

ks. Robert R. Kufel

Dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze

Kościół pw. św. Stanisława Kostki.
Płyta przed konserwacją.
Fot. M. Obszańska, 13.08.2007

Kościół pw. św. Stanisława Kostki.
Płyta podczas konserwacji.
Fot. M. Obszańska, 20.08.2007

Kościół pw. św. Stanisława Kostki. Płyta podczas konserwacji, usuwanie zaprawy z wgłębień liter. Fot. M. Obszańska, 29.08.2007

Kościół pw. św. Stanisława Kostki

Kościół pw. św. Stanisława Kostki

Kościół pw. św. Stanisława Kostki

Nieistniejąca dzwonnica przy kościele
pw. św. Stanisława Kostki

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża św.

Epitafium w ogrodzie plebani przy
kościelce pw. Podwyższenia Krzyża św.